

ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

SUPPORT OF DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP AT A LOCAL LEVEL AS A TOOL FOR LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT

У дослідженні проаналізовано умови розвитку підприємництва та практичні аспекти планування економічного розвитку на місцевому рівні. Визначено, що розвиток підприємництва є ключовим і стимулюючим фактором місцевого економічного розвитку на рівні об'єднаних територіальних громад. Розвиток і стимулювання підприємництва потребує узгоджених дій органів місцевого самоврядування та інших установ і партнерів. Досліджено умови розвитку та основні функції підприємництва в місцевому економічному розвитку. Визначено місце підприємництва у формуванні конкурентоспроможності громад. Визначено сфери, в яких конкурують територіальні громади, та місце підприємництва в них. Запропоновано створити окремі документи в об'єднаних територіальних громадах, такі як програма розвитку підприємництва або стратегія управління економічними змінами, орієнтовані на розвиток підприємництва. Запропоновано перелік комплексних заходів для реалізації прямої політики стимулювання розвитку підприємництва на місцевому рівні.

Ключові слова: підтримка підприємництва, об'єднана територіальна громада, місцевий економічний розвиток, конкурентоспроможність громад, стратегія місцевого розвитку.

ского развития на местном уровне. Определено, что развитие предпринимательства является ключевым и стимулирующим фактором местного экономического развития на уровне объединенных территориальных громад. Развитие и стимулирование предпринимательства требует согласованных действий органов местного самоуправления, других учреждений и партнеров. Исследованы условия развития и основные функции предпринимательства в местном экономическом развитии. Определено место предпринимательства в формировании конкурентоспособности громад. Определены сферы, в которых конкурируют территориальные громады, и место предпринимательства в них. Предложено создать отдельные документы в объединенных территориальных громадах, такие как программа развития предпринимательства или стратегия управления экономическими изменениями, ориентированные на развитие предпринимательства. Предложен перечень комплексных мероприятий по реализации прямой политики стимулирования развития предпринимательства на местном уровне.

Ключевые слова: поддержка предпринимательства, объединенная территориальная громада, местное экономическое развитие, конкурентоспособность громад, стратегия местного развития.

В исследовании проанализированы условия развития предпринимательства и практические аспекты планирования экономиче-

УДК 352: 336.1

DOI <https://doi.org/10.32843/bses.52-33>

Кулик Т.П.

старший викладач кафедри теорії економіки і управління
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Kulyk Tetiana

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

This study analyzes the conditions for entrepreneurship development and the practical aspects of planning of economic development on a local level. It has been determined that entrepreneurship development is a key and stimulative factor for local economic development at the level of united territorial communities. In practice, entrepreneurship development programs in small communities are rarely a separate strategic document and very often are an element of a local economic development strategy. Development of entrepreneurship is stipulated by many factors, and stimulation of this development requires coordinated actions by local bodies of self-government and other institutions and partners. The conditions of development and the main functions of entrepreneurship that it performs in local economic development have been investigated. The place of entrepreneurship in shaping the competitiveness of communities and the integrated areas in which it ensures sustainable local development has been identified. The areas in which territorial communities compete and the place of business within them have been identified. The basic tools that can be used by local self-government in the process of supporting and developing entrepreneurship have been formed. It has been determined that bodies of local self-government face challenges connected with stimulation of the processes of local and regional economy development by means of creating favorable conditions for new economic entities and increasing attractiveness of local resources, existing entities which have institutional and organizational importance in politics of support of development and provision of competitiveness of a particular territory. Very important is development of a specific model – the standard of planning support and development of entrepreneurship. Such a function will be implemented by strategies of management of economic development or separately developed programs of entrepreneurship support. It has been proposed to create separate documents in united territorial communities, such as entrepreneurship development programs or an economic change management strategy focused primarily on entrepreneurship development. Complex and integrated approaches must be applied to these strategic documents. The list of complex measures for realization of a direct policy of stimulating the development of entrepreneurship at the local level has been proposed.

Key words: entrepreneurship support, integrated territorial community, local economic development, competitiveness of communities, local development strategy.

Постановка проблеми. У науковому, економічному та місцевому середовищі існує консенсус щодо важливої ролі підприємництва, під чим розуміється як започаткування власної справи, так і здійснення господарської діяльності для соціально-економічного розвитку на національному, регіональному та місцевому вимірі. Підприємства, особливо з сектору мікро-, малих та середніх підприємств, які домінують у загальній структурі суб'єктів господарювання, виконують важливі еко-

номічні та соціальні функції. Вони сприяють зниженню рівня безробіття, створюючи робочі місця, і позитивно впливають на економічне зростання в місцевому та національному масштабах.

Органи місцевого самоврядування та територіально-адміністративного управління, усвідомлюючи роль підприємництва у покращенні соціально-економічної ситуації у своєму районі, шукають методи та інструменти для стимулювання розвитку підприємництва. Така діяльність

повинна бути результатом продуманої політики, яка найчастіше формується як частина стратегії місцевого економічного розвитку. Однак зусилля, що докладаються органами місцевого самоврядування, слід робити у співпраці з іншими соціальними партнерами: державними установами, недержавними громадськими організаціями та суб'єктами ділового середовища, підприємцями та їхніми об'єднаннями. Неодмінним елементом діяльності з економічного розвитку є розроблення програм підтримки підприємництва з метою використання потенціалу та координації діяльності згаданих суб'єктів. Практика показує, що вкрай рідко розробляється програма розвитку підприємництва як окремий стратегічний документ на рівні малої громади. Цілі, пов'язані з розвитком підприємництва, найчастіше включаються як один із елементів стратегії місцевого економічного розвитку окремих громад чи районів.

На розвиток підприємництва також впливають ініціативи недержавних організацій, які зазвичай реалізують інформаційно-просвітницькі та навчальні проекти, а також установи, які надають фінансову підтримку. У багатьох випадках ці заходи не узгоджуються. Таку роль, ймовірно, відіграють стратегії управління економічними змінами, які все більше розвиваються на місцевому рівні. Тому важливим питанням є розроблення певної моделі – стандарту планування розвитку та підтримки підприємництва, усвідомлюючи існування іншої групи факторів розвитку підприємництва, які є національними умовами та наслідком особливостей української соціально-економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади розвитку малого підприємства висвітлені у працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених: І. Брітченка, З. Варналій, В. Виговської, В. Гейця, І. Герчикової, П. Данилишина, С. Колодинського, С. Ляпунова, В. Ляшенка, С. Мочерного, М. Харченко, Б. Райзберга, Д. Рікардо та інших. Проблеми підтримки розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) досліджувалися такими українськими вченими, як Л. Воротіна, М. Долішній, Г. Ковалевський, О. Кужель, І. Лукінов, Г. Онищук, К. Ляпіна, О. Пасхавер, В. Савчук, В. Семиноженко, М. Чумаченко, Л. Шевченко та інші. Методологічна основа дослідження проблем становлення і функціонування МСП на місцевому рівні постає у працях: Ю. Бажала, В. Гейця, О. Гриценка, М. Долішнього, А. Чужна, В. Кредісова, І. Кузнецової, В. Сизоненка, Т. Меркулова та інших. Аналіз публікацій свідчить про високий рівень теоретико-методологічних досліджень проблем розвитку підприємництва, управління економікою регіону та її організації, типології та класифікації інституціональних механізмів взаємодії держави і бізнесу. Водночас не досить вивченим залишаються проблеми формування

ефективного механізму регіональної підтримки підприємництва. Нестабільність економічного середовища, зміни чинного законодавства і проведеної територіально-адміністративної реформи потребують подальших досліджень означених питань.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є аналіз умов розвитку і підтримки підприємництва та практичних результатів у сфері планування економічного розвитку. Цей аналіз приводить до рекомендацій щодо методів стимулювання розвитку підприємництва на місцевому рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багато авторів, особливо з англomовної економічної зони, пов'язують поняття «підприємництво» із створенням та веденням малих, а також середніх підприємств, що називаються малим бізнесом. Суб'єкти з сектору мікро-, малих та середніх підприємств відіграють важливі соціально-економічні функції, оскільки: з одного боку, вони стимулюють економічне зростання держави шляхом активізації інноваційних процесів і, таким чином, модернізують структуру промисловості. З іншого – генерують нові робочі місця, що суттєво дозволяє пом'якшити соціальну напруженість і дає можливість для самозайнятості, досягнення успіху і змін в соціальному статусі підприємливих людей, отримання доходу, а потім створення місцевого попиту на товари та послуги.

Суб'єкти малого і середнього підприємництва сприяють економічному зростанню [1, с. 64]. Серед найбільш важливих переваг для економіки, пов'язаних з розвитком цього сектору, є:

- повне задоволення потреб суспільства за нижчими цінами – ефект виробництва;
 - створення нових робочих місць – ефект зайнятості;
 - запровадження та посилення інновацій економіки – ефект технічного прогресу інновації;
 - зменшення негативних наслідків економічної кризи – стабілізуючий ефект;
 - нейтралізація негативних наслідків реформ – ефект трансформації;
 - сприяння рівномірному розвитку регіонів – ефект регіональної децентралізації;
 - позитивний вплив на природне середовище – екологічний ефект;
 - створення доходів держави.
- З іншого боку, у місцевому вимірі мікро-, малі та середні підприємства виконують низку важливих функцій у місцевому розвитку. Найважливіші з них:
- соціальна функція, пов'язана зі створенням нових робочих місць та підвищенням рівня життя місцевого населення;
 - функція доходу для людей, зайнятих на цих підприємствах;
 - функція попиту, пов'язана з попитом на місцеву сировину та послуги;

– функція постачання внаслідок готовності продати сформовану ринкову пропозицію.

Багато важливих умов для розвитку підприємництва є системними та створюються на рівні держави, що формує рамки соціально-економічної системи в країні. Як доповнення до цих факторів слід виділити місцеві умови для розвитку бізнесу, оскільки більшість підприємств МСП працюють на місцевих ринках, і в цьому середовищі важлива діяльність органів місцевого самоврядування та інституцій ділового середовища. Аналізуючи умови розвитку підприємництва, важливо також підкреслити важливість факторів, пов'язаних із матеріальним та фінансовим забезпеченням, а також людський потенціал особи, яка здійснює підприємницьку діяльність. Важливим дефіцитом розвитку підприємництва є дефіцит матеріальних, фінансових та людських ресурсів.

Таким чином, умови розвитку підприємництва на локальному рівні можна розділити на дві основні групи факторів. Це насамперед фактори, що походять із загальнодержавних умов соціально-економічної системи, наприклад, види та системи оподаткування, система соціального страхування, мінімальна заробітна плата, вартість банківських позик та інші. Друга група факторів – це похідна місцевих ресурсів, спосіб та ступінь розвитку технічної та соціальної інфраструктури, якість людського та соціального капіталу, культурні фактори. Особливо в периферійних сільських територіях місцеві умови для розвитку підприємництва є несформованими.

Специфічною особливістю новостворених суб'єктів як економічної діяльності фізичних осіб є, принаймні на початковій фазі існування суб'єкта господарювання, маломасштабні господарські операції та орієнтація пропозиції на місцеві ринки. Поява в сільській території підприємства часто стикається з бар'єром недостатнього попиту. Місцеві органи влади та недержавні організації повинні відігравати значно більшу роль у процесі стимулювання підприємництва в сільській території. Місцеве самоврядування, державні органи влади зазвичай формулюють цілі, пов'язані із підтримкою підприємництва у розроблених стратегіях місцевого розвитку, але вони часто не перетворюються на конкретні програми дій. Тому варто рекомендувати створити окремі документи в об'єднаних територіальних громадах, такі як програма розвитку підприємництва або стратегія управління економічними змінами, орієнтованими насамперед на питання розвитку підприємництва [2, с. 165].

У зв'язку з важливими функціями підприємництва у місцевому розвитку та існуючими бар'єрами для розвитку МСП важливо, щоб органи місцевого самоврядування проводили продуману економічну політику. Регіональна політика визначається

як усвідомлений вплив на економічну та просторову структуру та пропорції міжрегіонального розвитку, які є невід'ємним елементом соціально-економічної політики держави. Незалежно від того, як визначена регіональна політика, її завдання зводиться до трьох видів дій, таких як:

- розвиток технічної інфраструктури;
- підтримка інвестицій з використанням таких фінансових інструментів, як дотації, позики під низькі відсотки, спрямовані на транснаціональні корпорації або сектор малого та середнього бізнесу;
- підтримка розвитку ділового середовища шляхом створення інновацій, навчання та освіти, підтримки інформаційного сектору, послуг науково-технічного парку, реконструкції існуючих промислових зон, створення регіональних інноваційних систем, підтримка співпраці між науковою сферою та промисловістю. Ці заходи дозволяють підвищити ефективність приватного капіталу в регіоні за відносно низьких витрат.

У сучасній економіці місцевий розвиток слід розглядати як сукупність п'яти інтегрованих площин, що формують так званий сталий місцевий розвиток (також відомий як екорозвиток):

- соціальна – покращення умов та масштабів надання послуг у сфері освіти, охорони здоров'я та соціального обслуговування, житла, безпеки та громадського порядку, спорту та відпочинку, а також культури та мистецтва;

- просторова – раціональний розподіл трудових ресурсів і раціональний розподіл господарської діяльності в просторі; ґрунтується на просторовій індивідуальності ландшафту (природні ресурси з елементами, що вводяться людиною в конкретних місцях цієї природи), які повинні представляти специфічні естетичні, художні, сценічні, історичні особливості;

- культурна – стосується турботи про збереження матеріальної культури, історичних традицій, виховання, формування та розвиток місцевої ідентичності та пошуків історичної матеріальної субстанції;

- економічна – кількісний, якісний та структурний розвиток суб'єктів господарювання, які слід прирівнювати до збільшення розміру зайнятості, впровадження нових товарів та послуг, удосконалення і розширення існуючих ринків збуту, впровадження нових технологій та інвестицій;

- екологічна – охоплює захист природних ресурсів та екологічних цінностей, а також протидія забрудненню природного середовища.

Основними інструментами, які може використовувати місцеве самоврядування в процесі підтримки та розвитку підприємництва, є:

- державні плани та програми просторового, фінансово-економічного характеру (стратегії розвитку, плани просторового розвитку, довгострокові плани, інвестиційні програми);

– регуляторні нормативно-правові акти, що включають рішення, постанови, накази і заборони, дозволи та видача рішень;

– управління майном – забезпечення доступу до земельних ділянок та комунальних споруд, а також примноження власності;

– стимулюючі та економічні інструменти – диференціація податків і зборів, ціна на надане майно та комунальні послуги;

– інституційні інструменти – створення окремих організаційних підрозділів та структур, які переслідують цілі, пов'язані з розвитком місцевої економіки;

– інструменти соціальної політики, включаючи рекламні заходи.

У традиційному підході до питання місцевого розвитку наголошується на важливості кількісних факторів, що включає насамперед рівень розвитку інфраструктури. Під інфраструктурою найчастіше розуміють систему установ, що становлять основу для належного функціонування та розвитку економіки, а також формують умови життя населення на цій території. Метою заходів, що застосовують для місцевого розвитку, є покращення умов життя місцевих громад та підвищення конкурентоспроможності території. Основою для розвитку території є сукупність специфічних особливостей та умов, які визначають її конкурентоспроможність щодо інших територій і повинні використовуватися для досягнення економічного, соціального та культурного зростання і, як наслідок, для підвищення рівня життя мешканців. У сучасних поглядах на місцевий розвиток особливе значення надається фактору, що мобілізує потенціал ендегенного розвитку територій. Важливе місце в цьому процесі займають органи місцевого самоврядування, які відповідають за реалізацію заходів місцевого розвитку. Повний ефект, однак, може бути отриманий у результаті співпраці багатьох сфер, людей та установ, які долучені до процесу управління в цій територіальній громаді [3, с. 36].

Конкурентоспроможність території є ще одним важливим аспектом, пов'язаним з умовами розвитку бізнесу. Поняття територіальної конкурентоспроможності можна розглядати з двох позицій:

– привабливість території для проживання та реалізації інвестицій;

– перевага перед іншими територіями в якійсь галузі економічного життя.

У повсякденному житті конкуренція найчастіше пов'язана з діяльністю, спрямованою на досягнення успіху в спільному керівництві чи суперництві з іншими людьми. З іншого боку, конкуренція за економічним значенням полягає у боротьбі підприємців за економічну вигоду, отриману від продажу товарів і послуг, у боротьбі за ринки постачання та продажу, а також за робочу силу.

В умовах глобальної ринкової економіки як економічні, так і територіальні одиниці є учасни-

ками ринку. Пропозиції обох, однак, дуже різні, що впливає із специфіки обох секторів: публічного і комерційного.

Конкурентоспроможність щодо суб'єктів господарювання – це можливість пропонувати товари та послуги з якістю та ціною, що відображають потреби покупців. Що стосується органів публічної влади та самоврядування, конкурентоспроможність означає здатність створювати умови для ведення бізнесу та проживання, які б задовольняли потреби жителів певної території.

Припущення про те, що громада є також суб'єктом господарювання, означає, що органи місцевого самоврядування працюють або можуть діяти аналогічно діяльності підприємства на ринку. Спочатку йшлося про забезпечення належної привабливості громади чи зручності територіального розташування. Практика місцевого самоврядування та застосовувані рішення засвідчили, що ми маємо справу з чітко окресленим муніципальним ринком, який стає все більш конкурентоспроможним. Різні територіально-адміністративні одиниці конкурують безпосередньо між собою. Однак, на відміну від класичного ринку, ринок територій місцевого самоврядування має певну специфіку, оскільки вони прагнуть до різних видів переваг. Вони конкурують у таких сферах, як:

- залучення вітчизняних та іноземних інвесторів;
- доступ до різних фінансових ресурсів, зокрема державних та закордонних;
- місцезнаходження адміністративних, фінансових, наукових та інших установ;
- організація торгових та культурних заходів, а також політичних зустрічей тощо;
- обслуговування наявного капіталу;
- доступ до ринків;
- залучення туристів, студентів, потенційних мешканців тощо.

Діяльність місцевих органів влади зосереджена на пошуку інвесторів, як іноземних, так і внутрішніх. Влада розглядає це як спосіб оживити місцевий економічний браузер і відмінну можливість закласти основу для тривалого сталого розвитку. Така поведінка місцевого самоврядування є зрозумілою, оскільки започаткування бізнесу на певній території дає поштовх для розвитку всього підприємництва. Заохочення підприємців до започаткування економічної діяльності в певній одиниці місцевого самоврядування має стати елементом економічного розвитку та просування цієї території.

Ще одна важлива діяльність – пошук доступу до фінансових ресурсів державного бюджету та до фондів міжнародної технічної допомоги, започаткованих міжнародними фінансовими організаціями Європейського Союзу та інших високорозвинених країн. Іноді навіть оцінка ефективності місцевої влади проводиться через призму залучення фінансових ресурсів з різних джерел та фондів.

Місцева влада приділяє багато уваги рішенню розміщення адміністративних, фінансових та наукових установ. Як правило, мотивацією цих прагнень є підвищення рівня та значення громад та їхній позитивний вплив на економіку та суспільне життя. Дуже важливо організовувати різні комерційні, культурні чи спортивні заходи та заходи в межах громади (фестивалі, туристичні атракції). Заходи на постійній основі, повторювані, які супроводжуються комерційними, маркетинговими та престижними цінностями, особливо бажані.

Цікавим є також інтерес до збереження вже діючих підприємств у громаді. Дуже важливим елементом є турбота про формування сприятливих умов та захист приватних підприємців. Місцеве самоврядування також змагається за те, хто з них зможе залучити більше туристів, студентів та навіть майбутніх потенційних жителів. Все частіше ми зустрічаємо класифікацію органів місцевого самоврядування у формі рейтингів, оголошених різними організаціями чи журналами, які є результатом формування конкурентних переваг та боротьби. Конкуренція місцевих органів влади за вигоди є вираженням ринкового підходу, оскільки вони фактично стали ринковим продуктом.

У конкурентному середовищі муніципалітетам важливо розробляти стратегічні плани, які дають бачення його розвитку в довгостроковій перспективі та реалізації проектів, включаючи насамперед інвестиційні. Управління місцевим економічним розвитком – це сукупність заходів, спрямованих на ефективне використання людських та матеріальних ресурсів органами місцевого самоврядування. Це скоординована діяльність у співпраці з різними соціальними та економічними партнерами та недержавними організаціями, побудована на основі принципу партнерства, для досягнення поставлених цілей. Для забезпечення сталого розвитку, а також для ефективного управління ним органи місцевого самоврядування розробляють план дій, – стратегію місцевого розвитку. Таке управління повинно бути узгодженим та всебічним. Воно повинно охоплювати всі сфери, тобто економічну, соціальну, просторову, екологічну та культурну спадщину, а його мета – забезпечення якості життя мешканців території. Відповідальним за таке управління є місцеві органи влади [4, с. 155].

Органи місцевого самоврядування стикаються з викликами, пов'язаними зі стимулюванням процесів розвитку місцевої та регіональної економіки шляхом створення сприятливих умов для нових суб'єктів господарювання та підвищення привабливості місцевих ресурсів, існуючих суб'єктів, що мають інституційне та організаційне значення в політиці підтримки розвитку та забезпечення конкурентоспроможності певного території за умови

економічного зростання. Звідси необхідність створення стратегії місцевого розвитку у формі формалізованого документа.

Стратегія розвитку громади – це довгострокова програма дій, яка визначає стратегічні цілі розвитку, напрями та пріоритети для дій, а також розподіл фінансових ресурсів, необхідних для досягнення прийнятих цілей та завдань. Тому стратегія визначає принципи та методи інтегрованого управління розвитком у довгостроковій перспективі. Стратегія місцевого розвитку розробляється суб'єктом, який проводить політику розвитку, ним є орган місцевого самоврядування. Розробка стратегії та, перш за все, її ефективна реалізація мотивована потребами місцевої громади.

Стратегії місцевого розвитку зазвичай містять цілі та завдання, пов'язані зі створенням умов для розвитку підприємництва. Однак варто розглянути окремі стратегічні документи, орієнтовані тільки на питання розвитку та підтримки підприємництва, створення і покращення умов для МСП. Ці функції частково виконуються стратегіями місцевого розвитку [5, с. 90].

Планування місцевого та регіонального розвитку в Україні є сферою територіального самоврядування на рівні територіально-адміністративних громад (особливо об'єднаних територіальних громад). Планування допомагає ефективніше керувати ресурсами, передбачати проблеми, які можуть виникнути найближчим часом, почати протидіяти їм заздалегідь. Розроблений стратегічний план дає можливість організувати та правильно розподілити заплановані заходи в часі [6]. Це дозволяє уникнути реалізації спеціальних проектів, які логічно не пов'язані один з одним і не підпадають під причинно-наслідковий ланцюг. Стратегія місцевого розвитку, розроблена органами місцевого самоврядування, показує, що завдання, які планується здійснити, є наслідком стратегічного мислення щодо розвитку [7, с. 170]. Стратегія, розроблена у партнерстві з різними підрозділами та організаціями та за участю місцевої громади, дозволяє розробляти напрями дій відповідно до очікувань цієї громади. Таким чином, він не функціонує як «документ місцевої влади», а забезпечує основу для координації діяльності різних структур, щоб вони доповнювали один одного і мали синергетичний ефект.

На практиці заплановані заходи у більшості випадків стосуються тих питань, які підпадають під сферу власних завдань самоврядування окремих рівнів. Цей підхід призводить до окремих, часто не пов'язаних між собою проектів.

Відповідно щодо розроблення стратегії місцевого розвитку необхідно застосовувати комплексний підхід [8, с. 77]. Коли цілі, окремі проекти та дії є узгодженими, взаємопов'язаними та доповнюють одна одну. Інший вимір інтегрованого

підходу може стосуватися використання різних локальних ресурсів, ідентичностей та особливостей. Цей аспект інтегрованого підходу виникає тоді, коли проекти, які плануються в стратегії, передбачають використання ділянок та об'єктів, що становлять природну спадщину, а також використання історичних будівель, історії території, місцевих традицій та культури. Прикладом інтегрованого способу використання місцевих ресурсів може бути діяльність із розвитку туризму (природна привабливість та пам'ятки культури) або використання місцевої культурної спадщини шляхом просування місцевих ремісничих виробів або регіональних кулінарних страв.

Економічні зміни – це концепція, що визначається як зовнішніми чинниками – макроекономічними, так і внутрішніми – на рівні громади. Залежно від природи економічні зміни можуть бути непомітними, але можуть також здивувати наслідками, оскільки їм не вистачає потрібних інструментів/структур для реагування на зміни, а самі зміни мають величезний вплив не лише на окремих мешканців, але і на цілі місцеві громади загалом. Окремі підрозділи (люди/компанії/установи) не в змозі ефективно вирішувати економічні проблеми на місцевому рівні.

Управління економічними змінами є багатограним і міждисциплінарним процесом. Це стосується різних сфер соціального та економічного життя, і в ньому беруть участь різні суб'єкти. Соціально-економічний розвиток відбувається на основі системи змін. Це означає, що дії в даній сфері стимулюють ефекти в інших сферах, наприклад, розвиток технічної інфраструктури комунальних служб сприяє розвитку підприємств, сільського господарства та сфери послуг; інвестиції в соціальну інфраструктуру сприяють розвитку людського та соціального капіталу; політика просування та витрати на освіту запускають підприємницькі ініціативи в різних сферах.

Управління економічними змінами є частиною більш широкої концепції управління місцевим розвитком. Економічний розвиток на місцевому рівні формується діяльністю різних державних, приватних та недержавних організацій. Серед інструментів стимулювання економічного розвитку, які мають у своєму розпорядженні одиниці місцевого самоврядування, можна виділити:

- інструменти планування;
- економічні та фінансові інструменти;
- інфраструктурні інструменти;
- інформаційні та рекламні інструменти;
- управління майном.

Місцеві органи влади на рівні громади мають найбільші можливості у застосуванні цих інструментів. Суть місцевого розвитку та управління економічними змінами полягає в економічному зростанні, що становить основу для підвищення рівня

та якості життя мешканців, що впливає на рівень та динаміку соціального розвитку [9, с. 17]. Процес економічного розвитку характеризується зміною рівня та структури людського капіталу та соціального капіталу, появою технічної та соціальної інфраструктури, а також доступу до ресурсів, а також установ, що надають послуги для задоволення соціальних потреб та розвитку людської особистості. Важливим аспектом економічного розвитку є також технічний та технологічний прогрес, що дає змогу повніше та раціональніше використовувати місцеві ресурси.

Висновки з проведеного дослідження.

Місцеві органи влади та недержавні організації повинні відігравати більшу роль у процесі стимулювання підприємництва на місцевому рівні. Традиційні інструменти підтримки розвитку підприємства (розвиток технічної інфраструктури або політика податків і зборів) повинні доповнюватися реалізацією прямої політики стимулювання розвитку підприємства на основі комплексних заходів:

- посилення акцентів на розвиток центрів об'єднаних територіальних громад та зміцнення їх функцій як центрів місцевого економічного та соціального життя;
- вибір «точок росту» – галузей для підтримки, діяльність яких може базуватися на місцевих ресурсах та активах території, наприклад, туризм (багаті природні та культурні ресурси), переробка сільськогосподарської продукції, переробка деревини;
- формування центрів підприємства на основі ключових галузей, на яких спеціалізується територія; ініціювання та зміцнення кластерних структур;
- інновації слід використовувати для розширення просування підприємства у сільській місцевості; створення місцевих фондів підтримки підприємства;
- створення інституцій підтримки підприємства, ділового середовища, включаючи місцеві організації;
- відкриття консультаційних пунктів, надання безкоштовних порад людям, які започатковують бізнес та МСП;
- інвестицій для новостворених підприємств;
- реалізація інноваційних програм та проектів, таких як наставництво в бізнесі, коучинг, стажування та навчання на підприємствах, створення мережі бізнес-ангелів, фондів венчурного капіталу, клубів інноваційних підприємств;
- діяльність із просування ідеї підприємства та підвищення якості людського капіталу, у тому числі з використанням інструментів інформаційного суспільства, через навчальні та інформаційно-консультаційні проекти;
- сприяння розвитку підприємства в академічному середовищі та на рівні професійної та середньої освіти.

Реалізація цих та інших рекомендацій щодо системи підтримки розвитку підприємництва на місцевому рівні буде більш ефективною, якщо координуватиметься програмою розвитку підприємництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дикань О.В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. Вип. 57. С. 58–66.
2. Лимар О.Ф. Регіональні програми розвитку малого підприємництва як фактор підвищення ефективності їх діяльності. *Облік і фінанси*. 2014. № 2. С. 160–167.
3. Гайдук В.А., Сорока В.Є. Розвиток малого підприємництва та його вплив на економіку регіону. *Економіка і регіон*. 2012. № 1. С. 34–39.
4. Ковальов А.І., Балджи М.Д., Карпов В.А. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності: монографія. Одеса: Атлант, 2014. 178 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2748> (дата звернення: 20.03.2020).
5. Васіна А. Залучення потенціалу малого підприємництва до вирішення проблем структурування економіки регіонів. *Вісник ТНЕУ*. 2013. № 4. С. 85–94.
6. Інструменти економічного розвитку територій. URL: http://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Local_Economic_Development_Toolkit_UA.pdf (дата звернення: 27.04.2020).
7. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Київ: ТОВ «Підприємство ВНА», 2015. 256 с.
8. Збарський В.К. Місце регіональних програм розвитку малого підприємництва у забезпеченні зайнятості населення. *Вісник Сумського національного аграрного університету, Серія «Фінанси і кредит»*. 2012. № 2. С. 74–80.
9. Сімків Л.Є., Кулик Т.П. Реформування місцевого самоврядування в Україні: тенденції і проблемні

аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2017. № 28 С. 15–20

REFERENCES:

1. Dykan O.V.(2017) Small business development in Ukraine: problems and ways to secure it. *Visnyk ekonomiky transport i promyslovosti*, 57, 58–66 [in Ukrainian]
2. Lymar O.F. (2014) Regional programs for the development of small business as a factor in improving the effectiveness of their activities. *Oblik i finansy*, 2, 160–167 [in Ukrainian]
3. Hajduk V. A., Soroka V.E. (2012) Small business development and its impact on the region's economy. *Ekonomika i rehion*, 1. 34–39 [in Ukrainian]
4. Kovaljov A.I., Baldgy M.D., Karpov V.A. (2014) *Economic development of the region on the basis of activation of business activity: a monograph*. Odesa: Atlant Retrieved from: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2748> (accessed 20 March 2020) [in Ukrainian]
5. Vasina A. (2013) Attracting the potential of small business to solve the problems of structuring the economy of the regions. *Visnyk TNEU*, 4, 85–94 [in Ukrainian]
6. Territorial economic development tools. Retrieved from: http://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Local_Economic_Development_Toolkit_UA.pdf (accessed 27 April 2020) [in Ukrainian]
7. Vasylychenko, H., Parasuyk, I. & Yeremenko, N. (2015) Planning of development of territorial communities. A manual for local self-government officials. Kiev: VNA Enterprise [in Ukrainian]
8. Zbarskyj V.K. (2012) Place of regional programs of small business development in providing employment for the population. *Visnyk Sumskogo natsionalnogo agrarnogo univertsytetu, ser «Finansy i kredyt»*, 2, 74–80 [in Ukrainian]
9. Simikiv L.E., Kulyk T. P. (2017) Local Government Reform in Ukraine: Trends and Problem Aspects. *Naukovy visnyk Mignarodnogo humanitarnogo univertsytetu. Ser.: «Ekonomika i menedgment»*, 28, 15–20 [in Ukrainian]